

‘STRATEGISCHE PARTNERS IN ENERGIE, WATER EN KLIMAAT’

Klimaatverandering stelt Nederland voor één van de grootste uitdagingen van de 21e eeuw. Om ons land ook op termijn bewoonbaar, veilig en leefbaar te houden, moet de uitstoot van broeikasgassen snel worden teruggebracht. Nederland heeft hierbij als laaggelegen delta een buitengewoon groot belang. Centraal in het klimaatbeleid staat de transitie naar een fossielvrije (en circulaire) economie en samenleving. Deze transitie is ingrijpend voor de gehele samenleving, maar biedt ook veel kansen. De hervorming van de energievoorziening is noodzakelijk voor de economische ontwikkeling van ons land en voor de toekomst van komende generaties. Deze hervorming heeft ook grote impact op de ruimtelijke inrichting. Hetzelfde kan worden gezegd van de noodzakelijke aanpassingen van het watersysteem en waterinfrastructuur die de komende decennia onmisbaar zijn om de gevolgen van klimaatverandering het hoofd te bieden. De ruimte in Nederland is schaars en het vraagt om creativiteit en innovatie om al deze nieuwe voorzieningen voor energie en water verantwoord in te passen.

Goede interbestuurlijke samenwerking is nodig om deze verbouwing van Nederland op tijd en ordelijk te organiseren. Bedrijven en burgers mogen dit ook van ‘de overheid’ verwachten. In de afgelopen jaren is de bestuurlijke en beleidsmatige samenwerking tussen Rijk en waterschappen binnen het domein van energie, water en klimaat gegroeid (MJA, Energieakkoord, Green Deal Energie, Klimaatakkoord, NPRES, WARES en Blue deal). Met de voorliggende ‘verklaring’ bekrachtigen Rijk en Unie van Waterschappen hun samenwerking en versterken deze verder in de vorm van een strategisch partnerschap. Dit partnerschap houdt in dat rijk en Unie van waterschappen op basis van wederkerigheid, openheid, leergierigheid en vertrouwen elkaar tegemoet treden om de uitdagingen op het snijvlak van energie, water en klimaat aan te gaan. Daarbij nemen we een positieve grondhouding aan om nieuwe mogelijkheden en kansen te verkennen. Het is niet op voorhand duidelijk welke innovaties en aanpak zullen werken en welke niet, maar we kunnen ons niet meer permitteren om kansen voor het klimaat te laten liggen.

Centrale opgave

Om elkaar te helpen bij de grote uitdagingen waarvoor we zijn gesteld op het snijvlak van energie, water en klimaat en om dat samen handen en voeten te geven.

Focusgebieden

Er zijn veel waardevolle aanknopingspunten voor een strategisch partnerschap. Deze zijn o.a. te vinden in de afspraken van het Klimaatakkoord, de interbestuurlijke afspraken ‘Schouder aan schouder voor het Klimaat’ en vooral in de strategische visie ‘Op weg naar klimaatneutraliteit’ van de Unie van Waterschappen. Op de volgende aandachtsgebieden gaan we ons in de komende jaren richten:

1. Reductie van broeikasgassen

Het rijk heeft als doel om een reductie van broeikasgassen van 55% in 2030 te realiseren en richt zich in de plannen op 60% om het bereik van dit doel zeker te stellen. Het PBL laat zien dat dit een stevige opgave is en dat aanvullend beleid noodzakelijk is om dit doel binnen bereik te brengen. De waterschappen zijn relatief grote uitstoters van broeikasgassen, onderschrijven het Klimaatakkoord en hebben daarenboven het streven om al in 2035 geheel klimaatneutraal te zijn. Zij hebben deze sectorale ambitie onderling vastgelegd in de Strategische visie ‘Op weg naar klimaatneutraliteit’ van de Unie van Waterschappen. Daarin is tevens het handelingsperspectief beschreven, concreet en uitgewerkt met kwantitatieve onderbouwing. Daarmee is naar berekening van de waterschappen minimaal 1,2 Mton CO₂-equivalenten gemoeid (scope 1 en 2). Deze reductie is op dit moment nog niet in de nationale reductieplannen opgenomen. Het gaat daarbij

niet alleen om CO₂, maar eveneens om aanzienlijke hoeveelheden lachgas en methaan. Daarnaast hebben de waterschappen invloed op de reductie van broeikasgassen in de keten via duurzaam opdrachtgeverschap (scope 3), evenals op de directe omgeving (veenweiden, oppervlaktewateren en bossen). Jaarlijks besteden waterschappen ruim €3 miljard aan de uitvoering van hun wettelijke taken. De waterschappen dragen zo bij aan de invulling van de verhoogde nationale reductiedoelstelling van 55% in 2030.

2. Ruimtelijke inpassing van duurzame energie

Hoewel Nederland in de afgelopen jaren een flinke inhaalslag heeft gemaakt, blijft de hoeveelheid opgewekte duurzame energie achter bij de doelstellingen. De waterschappen beschikken over terreinen en andere assets die potentieel geschikt zijn om lokaal duurzame energie op te wekken. In de praktijk gebeurt dit al met de productie van biogas, groen gas, aquathermie en met wind- en zonne-energie, vooral op de rioolwaterzuiveringen. Waterschappen investeren voor honderden miljoenen in deze projecten. Daarnaast werken de waterschappen samen met lokale energiecoöperaties. Aquathermie uit afvalwater en oppervlaktewater zal een grote rol gaan spelen in de warmtetransitie (zie coalitieakkoord) en het waterschap bereidt zich als belangrijkste bronhouder hierop voor. Waterschappen mogen meer energie opwekken dan zij zelf nodig hebben om daarmee klimaatneutraal te worden. Om dit juridisch te verankeren is via het Klimaatakkoord een wetsvoorstel voor wijziging van de Waterschapswet ingediend bij de Tweede Kamer. Opwek van duurzame energie is alleen mogelijk, voorzover de uitvoering van de wettelijke taken daarmee niet in het geding komt. Het is daarom nodig om de (negatieve en positieve) effecten op waterveiligheid, waterkwaliteit, waterkwantiteit en ecologie in beeld te brengen en te bezien hoe deze kunnen worden gestuurd. Hiervoor is aanvullend onderzoek nodig. Multifunctionele inzet van terreinen kan bijdragen aan de vergroting van de duurzame energieproductie en helpt bij de invulling van de opgaven van het NPRES. De ruimtelijke inpassing van energieprojecten kan anderzijds de waterschappen helpen bij de inpassing van wateropgaven, zoals voorzieningen om verdroging en wateroverlast te voorkomen (bijv. aanleg van warmtenetwerken onder gelijktijdige afkoppeling van regenwater met aanleg van berging/buffers). Daarbij komt dat de (Europese) normering van de waterkwaliteit beperkingen zal gaan opleveren voor economische activiteiten en voor de ruimtelijke inrichting van ons land. Dit zal ook invloed kunnen hebben op de energievoorziening. Het Rijk gaat met de Unie van Waterschappen in gesprek om mogelijke consequenties in kaart te brengen.

3. Energiebesparing

Energiebesparing krijgt meer nadruk in het energiebeleid. De Europese Green Deal en het rijk zetten hier stevig op in. De energie die we niet verbruiken, hoeft immers ook niet te worden opgewekt. Dit stelt de waterschappen in de komende jaren wel voor een grote uitdaging. De rioolwaterzuiveringen en de poldergemalen zijn verantwoordelijk voor ongeveer 90% van het totale energieverbruik van de waterschappen. De eisen aan de waterkwaliteit en aan de zuivering van afvalwater worden aangevuld en aangescherpt en vragen om voorzieningen die juist meer energie kosten. Ook de bevolkingsgroei en klimaatveranderingen zullen het energieverbruik verder laten stijgen (naar schatting 25% tot 2040). Op dit moment zijn nog onvoldoende energie-efficiënte oplossingen voor handen om die stijging geheel te compenseren. Dit is uiteraard niet een exclusief Nederlands probleem en de zoektocht naar mogelijkheden van energie-efficiënte maatregelen gaat voort. In de Klimaatmonitor van de Unie van waterschappen wordt het energieverbruik van alle waterschappen jaarlijks nauwkeurig gevolgd en worden ook de plannen voor energiebesparingsmaatregelen gemonitord. Tegelijkertijd hechten de waterschappen aan een integrale beoordeling van hun energieplannen en de daarvoor benodigde investeringen: energiebesparing, duurzame energie opwek- en inkoop en reductie van broeikasgassen. De

waterschappen brengen hun plannen, kennis en ervaring graag onder de aandacht van de omgevingsdiensten. Elke euro voor energie- en klimaatbeleid kan maar éénmaal worden uitgegeven.

4. Netcongestie en smart energy hubs

Eén van de grootste knelpunten in de energietransitie in Nederland is de netcongestie. De vraag naar elektriciteit en de duurzame opwek daarvan groeit zo sterk dat het netwerk dit niet meer kan bijbenen. Lokaal geproduceerde energie kan niet overal meer op het net worden gezet, waardoor in steeds meer gebieden elektriciteit verloren gaat en nieuwe projecten van wind- en zonneparken moeilijk meer van de grond komen. Opslag, conversie en vraagsturing zijn mogelijke oplossingen om de druk op het net te verlichten. Op al deze drie gebieden hebben de waterschappen mogelijkheden. Op verzoek van het Rijk heeft de Unie van Waterschappen diverse onderzoeken gedaan om rioolwaterzuiveringen te benutten als smart energy hub en om door middel van een slimme inzet van poldergemalen bij te dragen aan de balans in het elektriciteitsnet. Verkend wordt of WKK installaties kunnen worden benut, nu deze buiten werking worden gesteld als wordt overgegaan tot de productie van groen gas, zoals in de strategische visie van de waterschappen is voorgenomen. De Unie van Waterschappen wil graag met het Rijk en de netbeheerders onderzoeken hoe bij te dragen aan de oplossingen voor de netcongesties en of hierover met de netbeheerders afspraken kunnen worden gemaakt. De Unie heeft het voornemen om op dit thema een afzonderlijk Unie versnellingsprogramma uit te werken in samenspraak met de netbeheerders en het Rijk.

5. Vermindering afhankelijkheid van aardgas

De recente geopolitieke ontwikkelingen hebben laten zien hoe kwetsbaar en afhankelijk Nederland en grote delen van Europa zijn voor hun energievoorziening en dan vooral van de import van aardgas uit Rusland. Deze afhankelijkheid wordt nog sterker voelbaar als de aardgaskraan in Groningen binnenkort definitief dichtgaat. Het nationale en Europese beleid is gericht om onafhankelijk te worden van aardgas. Eén van de maatregelen is het stimuleren van de productie van biogas en groen gas. Via het Programma Groen Gas zet het Rijk in op de productie van 2 miljard kuub groen gas in 2030, waarvan 1,6 miljard voor de gebouwde omgeving. Door de beperkte beschikbaarheid van grondstoffen en moeizame trajecten van ruimtelijke inpassing/vergunningverlening voor productielocaties is het behalen van deze doelstelling geen sine cure.

De waterschappen kunnen op meerdere manieren helpen bij het nationale streven onafhankelijker te worden van het aardgas. In de eerste plaats door als één van de grootste producenten van biogas zich te gaan richten op omzetting naar groen gas voor invoeding in het aardgasnet. In de tweede plaats door het gebruik van aardgas voor verwarming en slibdroging verder af te bouwen. En tot slot – en misschien wel het belangrijkste – door warmte uit afvalwater en oppervlaktewater te ontsluiten voor gebruik in warmtenetten (aquathermie). Onderzoek van CE Delft wijst uit dat met aquathermie potentieel voor meer dan 60% in de nationale warmtevraag kan worden voorzien. In het buitenland zijn al vele succesvolle voorbeelden te zien. De waterschappen zijn bereid om de ontwikkeling van aquathermie te ondersteunen en hieraan actief mee te werken. Dit vraagt niet alleen om inzet van het waterschap, maar ook om een proactieve houding van de zijde van het rijk om deze ontwikkeling te stimuleren met beleid, regelgeving en financiële kaders, in de richting van zowel waterschappen als marktpartijen.

6. Vitale infrastructuur

Netcongestie brengt risico's met zich voor vitale infrastructuur. Dit betekent dat er prioriteiten moeten worden gesteld voor aansluiting op het elektriciteitsnet of uitbreiding van capaciteit. Het rijk bereidt zich hierop voor met het Nationaal Energieplan en met de plannen voor de aanpassing van de energie-infrastructuur, zowel op nationaal en regionaal niveau. De waterschappen beheren vitale infrastructuur in de zin van poldergemalen en rioolwaterzuiveringen die voor hun energievoorziening in toenemende mate afhankelijk zijn van het elektriciteitsnet. Verstoring van de energievoorziening van vitale waterinfrastructuur, kan potentieel grote gevolgen hebben voor de waterveiligheid en een ontwrichting van de samenleving teweegbrengen. De Unie van Waterschappen heeft de vitale infrastructuur recentelijk in beeld gebracht (vooral poldergemalen). Nader onderzoek is wenselijk naar benodigde noodvoorzieningen. Het is zaak dat aan de vitale waterinfrastructuur een hoge prioriteit wordt gegeven en dat deze wordt opgenomen in de prioritering voor de aansluiting op de energieinfrastructuur. Ditzelfde zou uiteraard moeten gelden voor de waterstaatkundige voorzieningen van Rijkswaterstaat.

Een andere relatie met het waterbeheer is de robuustheid van de nieuwe energieinfrastructuur voor overstromingsrisico's. Zo kan een overstroming door extreme waterval, cybercrime op het elektriciteitsnet of een dijkdoorbraak leiden tot een kettingreactie waarbij het elektriciteitssysteem uitvalt met gevolgen voor andere vitale infrastructuur, zoals ziekenhuizen, bruggen, vervoer, watervoorziening, etc. Waterschappen zouden mogelijk kunnen helpen bij het inzichtelijk maken van de kwetsbaarheden van de energie-infrastructuur aan de hand van 'botsproeven' met de netbeheerders. Het Deltaprogramma zou daarbij logischerwijs ook een rol kunnen nemen.

7. Innovatie

Nederland is groot in watermanagement en waterinnovaties, omdat het van de nood een deugd heeft weten te maken. Niet alleen met de deltawerken en inpolderingen, maar ook in de afvalwaterzuivering heeft Nederland een toonaangevende positie. Grote uitdaging daarbij is om op langere termijn de 315 rioolwaterzuiveringen van de waterschappen volledig fossielvrij en circulair te maken. Een groot aantal innovaties waaraan nu wordt gewerkt heeft betrekking op de energietransitie, reductie van broeikasgassen en terugwinnen van grondstoffen, zoals fosfaat, bioplastics en cellulose. Deze maken onderdeel uit van de strategisch visie op weg naar klimaatneutraliteit en het bijbehorende uitvoeringsprogramma. Belangrijke onderdelen zijn de reductie van lachgas en methaan, de productie van waterstof met toepassing van zuurstof in het zuiveringsproces (een wereldprimeur), toepassing van superkritische vergassing van zuiveringsslib en vele andere technieken om energie te besparen.

Daarnaast zal de inzet van aquathermie uit oppervlakte vragen om ontwikkeling van technische randvoorzieningen die ecologische effecten tot een minimum beperkt. Het Rijk biedt ondersteuning bij de financiering van onderzoek die door STOWA, de kennisinstelling van de waterschappen, wordt uitgevoerd. Aquathermie draagt verder bij aan circulariteit van de afvalwaterzuiveringsinstallaties. De waterschappen zijn voornemens om aquathermie steeds meer toe te passen op eigen installaties en waar mogelijk dit elders te faciliteren.

8. Data en monitoring

‘Meten is weten’ is een adagium dat het Rijk en de waterschappen breed onderschrijven. Voor de onderbouwing en verantwoording van klimaat- en energiebeleid zijn de rapporten van het PBL onmisbaar. Sinds 2011 wordt door de Unie van Waterschappen een Klimaatmonitor Waterschappen uitgebracht waarmee op sectoraal en individueel waterschapsniveau verantwoording wordt afgelegd over de klimaatvoetafdruk. Via deze monitor worden ook het effect van plannen voor de toekomst inzichtelijk gemaakt. Graag deelt de Unie van Waterschappen haar kennis en data met het Rijk, PBL, CBS en RVO. Wederzijdse uitwisseling van kennis met PBL maakt het mogelijk om tot de beste inzichten te komen als basis voor het klimaatbeleid.

9. Circulaire economie

Het bewustzijn dat het streven naar klimaatneutraliteit onlosmakelijk is verbonden met de transitie naar een circulaire economie daalt steeds meer in. Via de route naar een circulaire economie is naar verwachting veel CO2 winst te boeken. Om het waterbeheer uiteindelijk nog betaalbaar en volhoudbaar te houden is inzetten op circulariteit noodzakelijk. De Unie van waterschappen heeft een strategische visie op circulaire economie ontwikkelt met 5 concrete ontwikkellijnen en acties die bijdrage aan de ambities ‘Op weg naar klimaatneutraliteit’. Uiteindelijk landen de duurzame ambities in concrete investeringsvoorstellen bij de waterschappen en het is daarom goed dat op centraal niveau handelingsperspectief en kennis wordt aangereikt waarbij de samenhang inzichtelijk is gemaakt. Daarbij moeten keteneffecten goed in beeld worden gebracht en is de rol van het waterschap als duurzaam opdrachtgever cruciaal, want het waterschap besteedt een groot deel van aanleg en beheer van werken uit aan de markt.

De bovenstaande aandachtsgebieden komen terug in de strategische visie ‘Op weg naar Klimaatneutraliteit’ die in oktober 2022 met unanieme steun in de Ledenvergadering van de Unie van Waterschappen is vastgesteld. Deze aandachtsgebieden zijn verder uitgewerkt in het Ondersteuningsprogramma ‘Klimaatneutraliteit’.